

การเสริมสร้างสังคมเข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดย รศ.ดร.วศินา จันทศิริ และ ผศ.สิริพิชญ์ วรรณภาส

สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

การเสริมสร้างสังคมเข้มแข็งเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีรูปแบบเรียบง่ายไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนมากขึ้น ประกอบกับมีพัฒนาด้านความเจริญก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ จนเกิดเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ การเปลี่ยนแปลงของสังคมจะเริ่มจากสภาพของสังคมชาวบ้าน เปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบเมือง ซึ่งการพัฒนาของสังคมจะมีวิวัฒนาการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ กล่าวคือมนุษย์ที่มีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมใหม่ ๆ ได้เป็นอย่างดีจะมีชีวิตอยู่รอดตลอดไป และนำไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้นต่อไป นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ของ อำนาจของการผลิต ได้แก่ การจัดการด้านแรงงาน ที่ดิน ทุน และเทคโนโลยี กับ ความสัมพันธ์ทางสังคมของการผลิต ได้แก่ เจ้าของปัจจัยการผลิต และคนงานที่ทำหน้าที่ผลิต แต่ในระบบการผลิตแต่ละระบบจะมีความขัดแย้งระหว่างชนชั้นผู้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตกับผู้ใช้แรงงานในการผลิต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่เป็นโครงสร้างส่วนล่างของสังคม และเมื่อโครงสร้างส่วนล่างมีการเปลี่ยนแปลงจะมีผลทำให้เกิดการผันแปรและเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างส่วนบนของสังคม ที่เป็นสถาบันทางสังคม เช่น รัฐบาล ครอบครัว การศึกษา ศาสนา และรวมถึงค่านิยม ทัศนคติ และบรรทัดฐานของสังคม

ปัจจุบันจะพบว่าชาวนาที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตเปลี่ยนสถานะตนเองไปเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม อาชีพทำนาเริ่มสูญหายไปลูกหลานเมื่อจบการศึกษาไม่ได้สืบทอดอาชีพของบรรพบุรุษ สังคมเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมเป็นอุตสาหกรรมส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมตามมามากมาย ได้แก่ การอพยพแรงงานสู่เมือง การทอดทิ้งเด็กและผู้สูงอายุอยู่ในชนบท ครอบครัวขาดความอบอุ่นเกิดปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาทำแท้ง นักเรียนทะเลาะวิวาทตีกัน ปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด อุบัติเหตุ โรคเอดส์ และปัญหาแรงงานข้ามชาติ เป็นต้น

ถึงแม้ว่าสังคมไทยจะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยโบราณอย่างมากมายหรือรูปแบบของระบบสังคมแต่เดิมได้ถูกยกเลิกไปแล้วก็ตาม แต่ลักษณะรูปแบบความสัมพันธ์บางอย่างของสมาชิกในสังคมยังคงได้รับการสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ ซึ่งผู้น้อยมีความจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับความคุ้มครองช่วยเหลือ หรือการมีโครงสร้างของสังคมมีการแบ่งชนชั้น โดยพิจารณาจากทรัพย์สิน สถานภาพ เกียรติยศ อำนาจ ระดับการศึกษา อาชีพ ความดี การนิยมเงินตรา ชาติกำเนิด ยกย่องความเป็นเจ้าคน

นายกคน การยึดบุคคลเป็นหลัก เป็นต้น ซึ่งการที่ยังคงสืบทอดรูปแบบของโครงสร้างของสังคมไทยแบบเดิมอยู่จะเป็นปัญหาต่อการกระบวนการพัฒนาประเทศทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมดังนี้

1. การขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้การเติบโตของนายทุนเป็นไปอย่างกว้างขวางทั้งนายทุนจากต่างประเทศ และในประเทศ มีการเติบโตของชนชั้นกรรมกรและแรงงานนอกภาคเกษตร อันเป็นผลจากการขยายตัวทางอุตสาหกรรม การค้าและบริการต่าง ๆ ในขณะที่การขยายตัวภาคเกษตรกรรมลดลง ทำให้แรงงานหลั่งไหลเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม ธุรกิจการค้าและบริการต่าง ๆ ในฐานะกรรมกรและลูกจ้าง

2. เกิดภาวะความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคม เนื่องจากการวางแผนพัฒนาเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลักเป็นผลให้ การลงทุนจึงกระจุกตัวอยู่ในเมืองใหญ่ ประกอบกับการกระจายรายได้อยู่ในเกณฑ์ต่ำ คนจำนวนน้อยได้ประโยชน์ ภาวะความเหลื่อมล้ำทางสังคมจึงปรากฏอย่างชัดเจน อีกทั้งจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทำให้คนที่อยู่ในวัยทำงานเข้าสู่ตลาดแรงงานจำนวนมาก ในขณะที่งานภาคเกษตรไม่อาจขยายตัวได้มากนัก ภาครัฐบาลก็ลดจำนวนการจ้างงานลง การขยายตัวทางการผลิตด้านอุตสาหกรรมอาศัยเทคโนโลยีมาก แต่ใช้แรงงานน้อยหรือหรือเทคโนโลยีสูงมาก แต่คนไทยมีความรู้ไม่ถึง ดังนั้นคนจำนวนมากจึงอยู่ในภาวะว่างงาน

3. การส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเป็นผลให้เศรษฐกิจของประเทศไทยมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วและมีเสถียรภาพมั่นคงมากขึ้น แต่ยังคงประสบปัญหาการกระจายรายได้และการกระจายความเจริญไปสู่ชนบท การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยในปัจจุบันจึงให้ความสำคัญต่อการรักษาอัตราที่เหมาะสมของการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ที่เป็นธรรมไปสู่ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ รวมทั้งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมิให้เสื่อมโทรมลงไป ควบคู่ไปกับการธำรงรักษาไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของประเทศโดยให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการพัฒนามากยิ่งขึ้น

จากปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยข้างต้นนั้น ส่งผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมที่มีผลต่อเนื่องจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สมดุล การมีวิถีชีวิตที่เบียดเบียนธรรมชาติ เบียดเบียนวิถีชีวิตตนเองและผู้อื่นในสังคม ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติมี

จำนวนลดน้อยลงไป ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงด้วย ถึงเวลาที่สังคมไทยต้องให้ความสนใจกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อเป็นการสร้างความเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาแบบยั่งยืนอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้จะเป็นการสร้างความตระหนักรู้ของคนสังคมให้สามารถปรับตัวและเปลี่ยนแปลงทัศนคติให้ทันต่อสภาพแวดล้อมของสังคมต่อไป

ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นกระบวนการพัฒนาเพื่อสร้าง ความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายเพื่อความอย่างยั่งยืนของระบบนิเวศ การพัฒนาไม่ได้อยู่ที่อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่ต้องมุ่งเน้นที่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชากรโลก โดยไม่เพิ่มระดับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจนเกินศักยภาพของธรรมชาติ ที่จะผลิตให้มนุษย์ใช้อย่างไร้ขีดจำกัด การพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องเป็นการพัฒนาแบบมีทางเลือก และเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงสถาบันและพฤติกรรมของปัจเจกชน

ความสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน การที่มนุษย์ไม่ตระหนักรู้ ในความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่นับวันร่อยหรอลงไป ในวันข้างหน้า คงไม่มีทรัพยากรธรรมชาติเหลือไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลัง ประการสำคัญ เมื่อทรัพยากรถูกทำลาย สุดท้ายสังคม และมวลมนุษยชาติก็จะต้องถูกทำลายไปด้วย เห็นได้จากภัยพิบัติ น้ำท่วม การขาดแคลนน้ำ ปัญหามลทางอากาศ น้ำ เสียหาย ฯลฯ ส่งผลกระทบต่อภาวะสุขภาพของมนุษย์ บางเหตุการณ์เกิดอันตรายถึงแก่การสูญเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาการมีข้อพิพาทต่างๆ ระหว่าง คนในชุมชน และภาครัฐ ทวีจำนวนและความรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติของสาธารณะ กำลังถูกแย่งชิงไปเป็นพื้นที่ทำมาหากินของกลุ่มคนบางกลุ่มเท่านั้นส่งผลให้เกิดความขัดแย้งในสังคมตามมา

การพัฒนาคนให้มีจริยธรรมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือเคาเพอในพื้นที่สาธารณะเป็น การส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ นอกจากนี้การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากร สาธารณะ เป็นการป้องกันการทำลายหรือใช้ทรัพยากรอย่างเห็นแก่ตัว โดยการออกกฎหมาย ควบคุมป้องกัน และจัดตั้งหน่วยงานคุ้มครองป้องกันทรัพยากรธรรมชาติและทรัพย์สินสาธารณะ ตลอดจนการปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิตใหม่ของคนในสังคมไม่หุ่รหุ่พุ่มเฟิ่อย ลดการบริโภค ลงใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนา แบบยั่งยืนได้

แนวทางในการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่

1. ประชาชนและภาครัฐต้องช่วยกันควบคุมการปล่อยของเสียที่สร้างขึ้นให้ออกสู่ธรรมชาติ
น้อยลง
2. ประชาชนและภาครัฐต้องรู้จักวิธีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ
3. ประชาชนทุกคนต้องเกิดจิตสำนึกร่วมกัน โดยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภค
ทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสม
4. ภาครัฐควรวางมาตรการการกระจายรายได้ออกไปสู่ภาคประชาชนในทุกกลุ่มทุกอาชีพ
เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ
5. ภาครัฐควรวางมาตรการในการควบคุมอัตราการเพิ่มของจำนวนประชากร

การสร้างเครือข่ายเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

การสร้างเสริมสังคมเข้มแข็งเป็นหน้าที่ของสังคมทุกภาคส่วนที่มาทำงานร่วมกันแบบ
ประชาสังคม ซึ่งประกอบด้วยองค์กรภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชนทำงานร่วมกันเพื่อให้
สังคมยืนหยัดได้ด้วยตนเอง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สมานสามัคคี ยึดเหนี่ยวกันนำพาประเทศชาติสู่
ความอยู่ดีมีสุข ซึ่งการจัดการเครือข่ายทางสังคมเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถเสริมสังคมเข้มแข็งและ
นำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การจัดการเป็นส่วนสำคัญของหน่วยงานหรือองค์กร การที่หน่วยงานจะประสบ
ความสำเร็จตามเป้าหมายได้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการที่ดี เช่น มีการวางแผนตัดสินใจ
โดยผ่านการถกเถียงจากฝ่ายจัดการที่ได้พิจารณาข้อมูลต่างๆอย่างใช้ดุลยพินิจ มีวิธีการที่ทำให้
สมาชิกในองค์กรเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการปฏิบัติงาน มีความตั้งใจเต็มใจช่วยเหลือให้หน่วยงาน
ประสบความสำเร็จ เพราะมีกระบวนการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน มีการกำหนดขอบเขตใน
การทำงานของสมาชิกในหน่วยงานไม่ให้ซ้ำซ้อนกัน ทำให้งานราบรื่น รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ มี
การแสวงหาวิธีการที่ดีที่สุดให้การปฏิบัติงานในหน่วยงานเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด
โดยมีขั้นตอนต่างๆดังต่อไปนี้

1. การสร้างเครือข่าย ด้วยความสนใจร่วมกัน
2. การวางแผน เพื่อกำหนดเป้าหมายร่วมกัน
3. การควบคุมแบบไม่มีอำนาจลำดับชั้น (hierachy)
4. การสร้างแรงจูงใจเพื่อสร้างแบ่งปันความรู้และเกิดจิตสำนึกร่วมกัน
5. การสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและต่อเนื่อง

6. การจัดการด้านการเงินที่โปร่งใสและตรวจสอบได้
7. การจัดระบบข้อมูลข่าวสารเพื่อการสื่อสารที่ดี
8. การทำงานเป็นทีมเพื่อก่อให้เกิดการประสานพลัง
9. กำหนดพันธะสัญญา (Commitment) ร่วมกัน
10. การแลกเปลี่ยนทรัพยากรซึ่งกันและกัน

ประการสำคัญในการสร้างเครือข่ายควรพิจารณาองค์กรว่ามีจุดอ่อนจุดแข็ง มีศักยภาพมากน้อยเพียงใด คุณสมบัติขององค์กรเป็นเช่นไร เช่น ค่านิยม วัฒนธรรม การพึ่งพิงกันระหว่างองค์กร ความเป็นอิสระ ความเท่าเทียมกัน ความไว้วางใจกัน การมีกิจกรรมร่วมกัน การสนับสนุนจากภายนอก สิ่งเหล่านี้เป็นข้อควรพิจารณาก่อนสร้างเครือข่าย และควรคำนึงว่าการสร้างเครือข่ายเป็นเรื่องของทุกคนในเครือข่ายหรือองค์กรที่มีความเห็นพ้องต้องการสร้างเครือข่ายจึงจะประสบผลสำเร็จได้ดี
